

İnsanın infeksiyon xəstəliklərin təsnifatı və onların törədicilərinin təkamülü

Mövzu planı:

1. İnfeksiyon xəstəliklərin təsnifatının yaradılması tarixi
2. Müxtəlif alimlərin təsnifatları
3. L.V.Qromaşevskinin təsnifatı
4. İ.İ.Yolkin təsnifatı
5. V.D.Belyakov təsnifatı

Tibb elmi sahəsində çalışan müxtəlif ixtisas sahibləri infeksiyon xəstəliklərə aid çoxlu elmi işlər həsr etmişlər. Bu mürəkkəb bir bioloji əlamət olan infeksiyon xəstəliklərin insan cəmiyyətinə geniş təsiri ilə izah olunur. Deməli mürəkkəb bir bioloji hadisə olan infeksiyon xəstəliklər insan cəmiyyətinə böyük və hərtərəfli təsir etdiyinə görə bu xəstəlikləri öyrənmək məsələsi çox qədimdən tibbi mütəxəssislərin diqqət mərkəzində olmuş və bu sahəyə çoxlu elmi işlər həsr etmişlər. Belə ki, infeksiyon patologiya sahəsində ən qədim nəzəri və təcrübi tədqiqatlara bu sahədə elmin korifeyi hesab olunan L.Pasterin, R.Koxun, İ.İ.Meçnikovun, D.İ.İvanovskinin, D. Listerin və başqa elmi və praktiki işçilərin işlərini göstərə bilərik ki, nəticədə infeksiyon xəstəliklərin profilaktikasında böyük müvəffəqiyyətlər əldə edilmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda da bəzi əhəmiyyətli məsələlər tam öyrənilməmişdir. Bu məsələlərə: infeksiyon xəstəliklərin əmələgəlmə səbəbi və vaxtı, onların hərəkətverici qüvvələrinin təkamül prosesi, infeksiyon xəstəliklərin elmi surətdə əsaslandırılmış tam təsnifatı və s. aiddir.

İnfeksiyon xəstəliklərin kütləvi və ağır epidemiyaları, epidemiyalara qarşı səmərəli mübarizə tədbirləri aparmaq üçün bu xəstəlikləri qruplaşdırmaq məsələləri hələ çox qədim zamandan tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Hələ o dövrlərdə bu xəstəlikləri yayılmasına görə kontagioz və miazmatik (hava vasitəsilə yoluxan) qruplara ayırmışlar.

Böyük Yunan həkimi Hippokrat (460 -377) özünün “Epidemiyalar” kitabında bağırsağ (dizenteriya, vəba), ağ ciyər (angina, plevrit, pnevmoniya) və dəri xəstəlikləri haqqında məlumat vermişdir. Belə ki, Hippokratın bir neçə bağırsağ infeksiyalarını təsvir etməsi, hal-hazırda infeksiyon xəstəliklərin təsnifatında atılan ilk addım hesab edilmişdir. Lakin orta əsrlərdə dini və sxolastik fikirlərin güclü olması bu sahədə olan fikirlərin inkişafını ləngidirdi.

1546 –cı ildə məşhur italyan həkimi Frakastro infeksiyon xəstəlikləri 3 qrupa bölmüşdür:

1. Yoluxması birbaşa – kontakt xəstəliklər;
2. Xarici mühit əşyaları vasitəsilə baş verən xəstəliklər;

3. Hava vasitəsilə baş verən xəstəliklər;

Bu təsnifatın əsas lazımlı cəhəti odur ki, alim xəstəliklərin yayılmasında əsas səbəbi birbaşa toxunmada - kontaktda görürdü. Qədim və feodalizm dövründə infeksiyon xəstəlikləri qruplara ayırmaq məsələləri hal-hazırda, tarixi əhəmiyyətli məsələlər hesab olunur.

XIX əsrdə mikrobiologiyanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq infeksiyon xəstəliklərin təsnifatında böyük səmərəli dəyişikliklər əmələ gəldi. Belə ki, infeksiyon xəstəliklərin əmələ gəlməsində patogen mikrobların etioloji rolu müəyyən olundu, habelə bir sıra xəstəliklərin infeksiyon olması və bunların ayrıca bir infeksiyon xəstəlik kimi ayırd edilməsi həyata keçirildi.

Qabriçevski Q. N. (1903 il) bu barədə yazırdı: “İnfeksiyon xəstəliklərin etioloji amilə əsasən təsnifata ayrılması, şübhəsiz ki, bu xəstəliklərin tanınmasında və onların müalicəsində böyük praktiki əhəmiyyəti olmuşdur”. Hal-hazırda mikrobiologiyada bu təsnifatdan istifadə olunmasına baxmayaraq bunu epidemiologiyada qəbul etmək olmazdı. Bu təsnifatda yalnız mikrobların morfolojiyası əsas tutulurdu və müxtəlif yoluxma mexanizminə malik olan xəstəliklər eyni qrupda birləşdirilirdi.

Hal-hazırkı dövrün ədəbiyyatlarında infeksiyon xəstəliklərin müxtəlif xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq verilən təsnifata rast gəlirik. Bu müxtəlif təsnifatlarda infeksiyon xəstəliklərin aşağıdakı əlamətləri əsas götürülürdü.

1. Etioloji – Taraseviç-1912; S. S. Abaramov -1917; F. Bezanson, A. Filliber – 1931.
2. Epidemioloji – Q. F. Voqralik- 1935; V. A. Başenin – 1936; Stallibrass – 1936; L. V. Qromaşevski – 1941; İ. İ. Yolkin – 1952; V. M. Jdanov – 1953; E. N. Şlyaxov, Belyakov – 1962 və başqaları.
3. Kiniki - İ. R. Braude -1949; N. P. Patrik – 1950; M. Q. Balş – 1961 və başq.
4. Qarışıq – Solovyov – 1928; . K. Rozenberq – 1936; Danileviç -1940; Qamaleya – 1939; Tarşis – 1979 və başq.

Bir sıra müəlliflər, ümumiyyətlə infeksiyon xəstəlikləri qruplara ayırmaq məsələsini lazım bilmirlər. Beləki, P. N. Stepanov (1938) göstərir ki, infeksiyon xəstəlikləri qruplara ayırmaq məsələsi vaxtı hələ çatmamışdır.

İnfeksiyon xəstəliklərin təsnifatı sahəsində olan bütün bu işləri qiymətləndirərkən, qeyd etmək lazımdır ki, infeksiyonistlərin irəli sürdükləri təsnifatlar az dəyərlidir. Belə ki, onlar klinik əlamətlərinə dəyişiklik əmələ gətirmiş üzvlərə görə xəstəlikləri qruplara ayırırdılar. Məs: tənəffüs, bağırsağ, dalağ, böyrək, qara ciyər, cinsi üzvlər, dəri və s.

İnfeksiyonistlərdən M. Q. Balş (1961) infeksiyon xəstəlikləri tiplərinə (yerli, ocaqlı və s.) və gediş formalarına görə (gizli, simptomuz, yüngül, ağır vəs.) qruplaşdırır ki, bu da həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən sərfəli deyildir.

Epidemioloqlar tərəfindən irəli sürülən infeksiyon xəstəliklərin epidemioloji təsnifatı demək olar ki, kütləvi xarakter almışdır. Bunlar infeksiyon xəstəlikləri

qruplaşdırarkən müxtəlif epidemioloji anlayışları və kateqoriyaları əsas götürürdülər. Kontagioz, miazmatik qruplarla yanaşı, infeksion xəstəlikləri endemik, epidemik, pandemik, antrapanoz, zoonoz, bağırsağ, tənəffüs yolları, xarici örtük və transmissiv qruplara ayırmağı təklif edirdilər. Buna misal olaraq Berman və əməkdaşları (1931) tərəfindən irəli sürülən epidemioloji təsnifatı göstərmək olar. Onlar infeksion xəstəlikləri aşağıdakı çəkildə qruplaşdırırdılar:

1. Kəskin mədə -bağırsağ infeksiyaları;
2. Damcı infeksiyaları;
3. Həşəratların dişləməsi ilə keçən infeksiyalar;
4. Anaerob yara infeksiyaları;
5. Zoonozlar;

Bu təsnifatın da çatışmayan cəhəti çox idi, bunaldan da biri taun və tulyaremiyanın həşəratlarla yayılan infeksiyalar qrupuna deyil, zoonozlara aid edilməsi idi.

Q. F.Voqralik (1935) infeksion xəstəlikləri yayılma yollarına görə qruplara ayırır:

1. Kontakt yolla yayılan infeksiyalar qrupu;
2. Qida məhsulları, su, torpaq yolu ilə yayılan infeksiyalar;
3. Hava yolu ilə yayılan infeksiyalar;
4. Həşəratlar;
5. Müxtəlif heyvan növləri;

V. A. Başenin (1936) infeksion xəstəliklərin mikrobioloji və kliniki təsnifatın tənqid edərək qeyd edir ki, xəstəlikləri törədicilərin yayılma yolu və üsuluna görə qruplara ayırmaq lazımdır. O. Bütün infeksion xəstəlikləri 4 qrupa ayırır:

1. Hava –damcı;
2. Qida (su);
3. Zədələnmiş dəri ilə birbaşa kontakt yolu ilə yayılan;
4. Həşərat və gənələrlə yayılan;

Müəllif bu təsnifatı təmiz epidemioloji nöqteyi nəzərdən qiymətləndirir və bəzi xəstəlikləri eyni vaxtda müxtəlif qruplarda birləşdirir. Məs: Taun – həm hava damcı (ağ ciyər) – həm də həşərtalar vasitəsilə yayılan qrupa aid etmişdir.

Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, yayılma yollarına görə infeksion xəstəlikləri təsnifata ayırmaq məsələsi bir çox alimlər tərəfindən irəli sürülmüşdür.

Belə ki, L. Y. Kas –Çernoxvostova (1953) “Epidemioloji xüsusiyyətlərinə və epidemiya əleyhinə olan tədbirlərə görə infeksion xəstəlikləri aşağıdakı təsnifatını təklif etmişdir. O, xəstəlikəri 4 qrupa ayırmışdır:

1. Bağırsağ alimentar – su infeksiyaları;
2. Trassmissiv;
3. Hava – damcı;

4. Zoonozlar;

E. N. Şlyaxov (1952) infeksiyon xəstəliklərin epidemioloji təsnifatını vermiş və xəstəlikləri 2 qrupa ayırmışdır:

1. Antroponoz infeksiyalar qrupu;
2. Zoonoz infeksiyalar qrupu;

İnfeksiyon xəstəliklərin epidemioloji təsnifatını təhlil edərkən müəyyən etmək olur ki, əksər alimlər xəstəlikləri bağırsağ, dəri, ağ ciyər və transmissiv qruplara bölmək məsələsini irəli sürmüşlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir neçə elmin qarışığından istifadə etməklə xəstəlikləri qruplara ayırmaq məsələsini irəli sürənlər olmuşdur. Lakin qarışıq təsnifatların elmi əsasları olmamış və praktiki cəhətdən çox mürəkkəb olmuşdur. Belə müəlliflərə N. K. Rozenberqi (1936), N. F. Qamaleyani (1939) və başq. göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, epidemioloqlar tərəfindən verilən təsnifatlar içərisində akademik L.V.Qromaşevskinin 1941-ci ildə irəli sürdüyü infeksiyon xəstəliklərin epidemioloji təsnifatı təqdirə layiqdir. Elmi surətdə əsaslandırılmış bu təsnifatdan hal-hazırda ölkəmizdə istifadə olunmuşdur.

Alim bu təsnifatda törədicinin orqanizmdəki spesifik lokalizasiyasını və yoluxma mexanizmini əsas götürmüş və bütün infeksiyon xəstəlikləri 4 əsas qrupa ayırmışdır:

1. Bağırsağ;
2. Hava-damcı;
3. Qan;
4. Xarici örtük infeksiyaları;

Alim eyni zamanda 5-ci əlavə qrup ayırmışdır ki, bu qrupa müxtəlif yoluxma mexanizminə malik olan və az öyrənilmiş infeksiyaları aid etmişdir. Ümumiyyətlə, 100 ayrıca infeksiyon xəstəlik bu qruplara daxil edilmişdir ki, bunlardan 20% bağırsağ, 20% hava-damcı, 20% qan və 35% xarici örtük infeksiyalarına aiddir. Qromaşevski hər qrupu yarımqruplara ayırmışdır:

I qrup – 4 yarımqrupa ayırmışdır;

1-ci yarımqrupa - tipik bağırsağ infeksiyaları aiddir ki, bu infeksiyaların törədiciləri həzm sistemindən kənara yayılırlar (vəba, bak.dizenteriya, enterobioz)

2-ci yarımqrupa – toksikoinfeksiyalar aiddir. Bu xəstəliklərin yoluxması törədicinin qida maddələrində çoxalması ilə baş verir.

3-cü yarımqrupa - törədiciləri bəzən həzm sistemindən kənara yayılan xəstəliklər aiddir (amöblü dizenteriya, askaridoz, trixinelloz, ekonokokkoz).

4-cü yarımqrupa - törədiciləri bağırsaqlardan qana daxil olan infeksiyalar aiddir (qarın yatalağı, parazitlər, bruselyoz, infeksiyon sarılıq, su qızdırması).

II qrup tənəffüs yolları infeksiyaları – 4 yarımqrupa bölmüşdür;

1 –ci yarımqrupa aid insanlarda törədiciilər daxil olduđu üzvlərdə qalırlar (qrip, qızılça, göyöskürək).

2 – ci yarımqrupa aid insanlarda törədiciilər 2-cili lokalizasiyaya malik olurlar (polimielit, serebrospinal meningit, epidemik ensefalit, difteriya, pnevmoniya, parotit).

3-cü yarımqrupa aid insanlarda törədiciilər qana daxil olub, orqanizmə yayılır və dəridə, selikli qişalarda və ya başqa toxumalarda spesefik dəyişiklik əmələ gətirirlər (pustula, qranuloma), (təbii çiçək, su çiçəyi, cüzam).

4 -cü yarımqrupa bir neçə infeksiya aiddir ki, bi unfeksiyaların törədiciiləri ağız boşluğu və əsnəkdə lokalizasiya edirlər (skorlatina, difteriya, angina).

III qrup qan infeksiyaları – 2 yarımqrupa bölünür;

1-ci yarımqrupa tipik qan infeksiyaları aiddir ki, bu infeksiyalarda yalnız qan əsas mühit hesab olunur (törədiciinin xaric və daxil olması).

2-ci yarımqrupa limfatrop törədiciilərə malik olan infeksiyalar (taun və tulyaremiya) aiddir.

IV qrup xarici örtük infeksiyaları – 5 yarımqrupa ayrılır;

1-ci yarımqrupa tipik xarici örtük infeksiyalar aiddir. Bu infeksiyalarda patoloji proses səthdə gedir (traxoma, infeksiyon konyuktivit, dermatomikozlar və s.).

2-ci yarımqrupa yara infeksiyaları aiddir. Belə ki, törədiciinin daxil olması üçün hökmən xarici örtüyün tamlığı pozulmalıdır (qızıl yel, tetanus, qızıl qanqrena, furunkul, karbunkul, osteomielit, sibir yarası və s.)

3-cü yarımqrupa bir neçə infeksiyon xəstəliklər aiddir ki, bunların törədiciiləri həm tamlığı pozulmuş, həm də pozulmamış dəridən daxil olurlar (aktinomikoz, manqo, dabaq, angilostomatoz).

4- cü yarımqrupa iki infeksiya aiddir: quduzluq və qoturluq. Hansı ki, yoluxması xəstə heyvanın dişləməsi ilə keçir.

5 – ci yarımqrupa 4 zöhrəvi xəstəlik aiddir ki, törədiciiləri əsasən xarici mühit amillərinin iştirakı olmadan sağlam orqanizmə keçir (sifilis, süzənəy, yumşaq şankr və Nikolya –Favra xəstəliyi).

Qramaşevskinin bu təsnifatında antoponoz və zoonoz infeksiyalar eyni qrupda qruplaşdırıldığına görə bir neçə alimlər tərəfindən diskusiyaya səbəb olmuşdur. Buna görə də 1952-ci ildə **İ.İ.Yolkin** və əməkdaşları bu təsnifatın hər qrupunu 2 yarımqrupa ayırmağı təklif etmişlər:

1. Antroponoz yarımqrup ; 2. Zoonoz yarımqrup;

Qeyd etmək lazımdır ki, Qramaşevski tərəfindən verilən infeksiyon xəstəliklərin təsnifatı bu vaxta qədər olan təsnifatlardan tamamilə fərqlənir və ən əhəmiyyətli isə bu təsnifatın praktik cəhətdən əlverişli olmasıdır.

Hal-hazırda infeksiyon xəstəlikləri təsnifata ayırmaq məsələsi ətrafında diskusiyalar davam edir., elmi işləraparılır. Belə ki, hazırki tibbi ədəbiyyatlarda bu

sahədə çoxlu materiallar toplanmışdır. Biologiya, mikrobiologiya, epidemiologiya, immunologiyanın hal-hazırkı inkişafı, bu sahədə əldə edilən müvəffəqiyyətlər infeksiyon xəstəlikləri təsnifatına ayırmağa imkan verir.

Alimlərdən Kiktenko V.S. (1986) infeksiyon xəstəliklərin ekoloji xüsusiyyətlərini əsas götürərək onları 4 qrupa ayırmağı təklif edir:

1. Torpaq;

2. Hüceyrəxarici; → **5 yarımqrupa ayırır:**

3. Hüceyrədaxili; → **(bağırsağ, dəri, xarici selik, ağ ciyər**

4. Nüvədaxili → **və qan infeksiyaları)**

İnfeksiyon xəstəliklərin son təsnifatını akademik V.D.Belyakov vermişdir. Alim törədicilərin ekoloji və filokenetik xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq infeksiyon xəstəliklərin aşağıdakı təsnifatını vermişdir. Xəstəliklər 3 qrupa ayrılmışdır:

1. Antroponozlar; 2. Zoonozlar; 3. Sapronozlar;

Ekoloji xüsusiyyəti və əlamətləri əsas götürərək 9 qrup infeksiyon xəstəliklər ayırd edilmişdir:

1. Virus infeksiyaları;
2. Mikoplazmozlar;
3. Riketsiozlar;
4. Bakteriozlar;
5. Spiroxetozlar;
6. Mikoizmlər;
7. Protozozlar;
8. Helmintozlar;
9. İnfestasiyalar.

Bu qrupdan 4 qrup antroponozlara; 3 qrup zoonozlara; 1 qrup antroponozoonozlara; 1 qrup sapronozlara aid edilir.

Sapronozlara: legionellez, listerioz, meliodioz, aktinomikoz, klostridioz və s. aiddir.

ƏDƏBİYYAT:

1. İ.Ə. Ağayev, X.N. Xələfli, F.Ş. Tağıyeva. Epidemiologiya. Bakı, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, 2012

2. Беляков В.Д., Яфаев Р.Х. Эпидемиология: Учебник. М.: Медицина, 1989, 416с.

3. Эпидемиология / под ред. проф. Д.В.Виноградова-Волжинского. Ленинград. «Медицина» 1973.

4. Покровский В.И., Пак С.Г., Брико Н.И., Данилкин Б.К. Инфекционные болезни и эпидемиология: Учебник. 2-е изд. М.: ГЭОТАР-Мед, 2007, 816 с.

5. Л.П. Зуева, Р.Х. Яфаев. Эпидемиология. Учебник. Санкт-Петербург, Фолиант, 2005г.